

Ιωάννης Ε. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ

*Ανθρωπολογικά Υπερκείμενα της
Πολιτικής και της Παιδείας*

1. Εισαγωγικά αφοριστικά

ΕΑΝ ΕΙΝΑΙ ΟΡΘΗ Η ΑΠΟΨΗ ΤΟΥ ΚΟΡΝΗΛΙΟΥ ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗ ΟΤΙ Η ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ υπέρκειται της δημοκρατίας, τότε ανοίγεται ένα κεφάλαιο δημοκρατικού-παιδαγωγικού διαλόγου *περί υπερκειμένων*, το οποίο συνάπτεται με το θέμα της διημερίδας. Ωστόσο, η αυτονομία ως το *πέραν* της δημοκρατίας, αυτό το υπερκείμενο *προ*, δεν αποφεύγει τον κίνδυνο μιας οδυνηρής διολίσθησης σε μια ακόμα εσχατολογία, η οποία υπονομεύει τη διττή περιπέτεια του φαντασιακού – την ετερονομία και την αυτονομία. Γιατί, πικρή η αλήθεια: ποιο είναι άραγε το *φαντασιακό του φαντασιακού και ποια η αυτονομία της αυτονομίας*; Παύει η αυτοθέσμιση να είναι θέσμιση; Ή οδεύεις προς την έσχατη αυτονομία κάτι σαν το *Έσχατο* της αταξικής κοινωνίας, ήτοι στο τέλος του φαντασιακού, ή εμμένεις στην νιτσεϊκή, και όχι μόνο, εκδοχή του «ανοικτού» ερωτήματος. Για τη φιλοσοφική ανθρωπολογία έσχατο ουσιώδες είναι ο άνθρωπος, γεγονός που τοποθετεί την αισθητική του παιδεία υπερκείμενη της δημοκρατικής, αφού μόνον η αισθητική εκφράζει αμέριστη, σύνολη την ύπαρξή του. Εκεί το ανορθόλογο αφομοιώνεται δημιουργικά στην τέχνη, ενώ στην πολιτική εύκολα πυροδοτεί παροξυσμό. Εκεί, στην αυταξία του *αισθητικού* βρίσκει το οξυγόνο της και η αυτονομία. Γι' αυτό δεν εξαναγκάζεται, μένει διαρκές αίτημα, με ανυπόφορες για την *πράξη* συνέπειες. Αυτή η θέση δοκιμάζει το θέμα της διημερίδας και εκβάλλει στον αφορισμό: *Δεν μπορεί να υπάρξει ποτέ δημοκρατία και παιδεία χωρίς έλλειμμα και εκλείψεις*. Όσο υπάρχουν άνθρωποι και ιστορία!

Φαντάζει έωλος ο αφορισμός, αλλά, με την ελπίδα ότι θα αποσαφηνισθεί σε λίγο, προχωράμε στον δεύτερο. Καθένας κατασκευάζει ένα *ηχολογικό* πρότυπο δημοκρατίας προς δική του χρήση, ή την χαρακτηρίζει επιλεκτικά χρησιμοποιώντας συνήθως το επίθετο *δημοκρατικός*, όντας ο

ίδιος μέσα σε ό,τι ορίζει. Γιατί, και πάλι, πικρή η αλήθεια, συνισταμένη όλων αυτών των «χρήσεων» δεν υπάρχει. Θα επιχειρήσουμε με τρία ενδεικτικά παραδείγματα (μια απροσδόκητη τριλογία), ένα λακανικό-ψυχαναλυτικό, την *επιθυμία*, ένα φιλοσοφικό-ανθρωπολογικό, την *μισανθρωπία* του Plessner και ένα ποιητικό, την *ευθύγραμμα αρμονία* του Ελύτη να δείξουμε α) πώς εννοούμε τα υπερκείμενα και β) πώς αιμοδοτούν ή απειλούν την δημοκρατική συνείδηση και παιδεία. Η αυτονομία μόνο στη «χώρα» τους βρίσκει τρόπους να υπερβαίνει τον προαναφερθέντα κίνδυνο να μείνει αφόρητο εσχατολογικό. Ιδού ο δεύτερος αφορισμός: *Δεν γνωρίζουμε, εν τέλει, τι είναι στην ουσία δημοκρατία και τι δημοκρατική παιδεία. Όσο υπάρχουν ελευθερία σκέψης και λόγου! Ας το διατυπώσουμε διαφορετικά: Η ζωή του ανθρώπου, όντας αιθαλής, χτίζει τον καινούργιο εκάστοτε κόσμο και αποκτά την αυταξία της ομορφιάς της, αναδεικνύει γεννήτορες κόσμους μέσα από το χάος, για να μιλήσουμε με όρους Καστοριάδη. Στο πνεύμα αυτό, ευθύνη, αρχοντιά, φιλότιμο, λεβεντιά, μεράκι καταφάσκουν σαρκωμένα στην ανθρώπινη σωματικότητα. Υπερκείμενα της πολιτικής αυτονομίας, ενσταλάγματα πολιτισμένης νοστορπίας και δημοκρατικής παιδείας, αντικατοπτρίζουν μέσα μας έναν κόσμο κρυστάλλινο, αθέσμιτο. Σπάζουν το ενδιάμεσο των ιδεολογιών και χωρίς να τραυματίζουν τον πλουραλισμό, φτιάχνουν μία και μοναδική ύπαρξη, την ανθρώπινη, αλλά και συνάμα μια και μοναδική θέασή της, αενάως εξελισσόμενη, μέσα από το κοινό Αγαθό. Δεν είναι κάποια πάρεργα, προτερόχρονα σε «υπερουράνιο τόπο», αλλά χειρο-νομίες της ζωής, «τρόποι» εκκρεμείς του *ύστερου-πρώτου*, τουτέστι ετεροχρονισμοί.¹ Θυμηθείτε το «περασμένο μέλλον» του A. Koselleck² και προσπαθήστε να ερμηνεύσετε τη λαϊκή *χειρο-νομία* μιας αγρότισσας γιαγιάς που σε καλεί: «Έλα να σε φιλέσω!». Τι ρήμα, Θεέ μου, και αυτό! Αφιλοκερδής χέρι με χέρι επαφή, δόνηση άλλου είδους, στον αντίποδα της υψωμένης γροθιάς του εξεγερμένου. Συνάμα σε καλούν να διεκδικείς δικαιώματα και να αναλαμβάνεις ευθύνες. Στιγματίζουν επίκτητες δημοκρατικές αναπηρίες, όπως να ζητάς την επαύριο της προσφυγής στις κάλπες εκλογές. Ο τρίτος αφορισμός: *Δεν αντέχουμε δημοκρατία και δημοκρατική παιδεία, αφού ευθύνη, αρχοντιά, φιλότιμο, λεβεντιά, μεράκι εξακολουθούν να ζητούνται.* Όσο δημοκρατία θα είναι ανοιχτή πορεία στο καλύτερο.*

1 I.E. THEODOROPOULOS (1988). *Geschichtsunterricht und Vergeschichtlichung in philosophisch-anthropologischer Sicht*. Wurmlingen: (Diss), S. 62ff.

2 R. KOSELLECK (19843). *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeit*. Frankfurt a.M., S. 19. Δες και: I.E. Θεοδωρόπουλου. (1996²). *Χρόνος και Εκπαίδευση*. Αθήνα: Αναστασάκης, σ. 99 κ.εξ.

2. Ποια Δημοκρατία και ποια Παιδεία;

Υστερα-πρώτα στον «τρίτο κήπο» του Καζαντζάκη

Η *πίστη* στη δημοκρατία συνοδεύεται, όπως οι γνωστοί *-ισμοί*, με τη μυθολογία για έναν καλύτερο κόσμο. Πιπιλάμε τη λέξη *δημοκρατία*, ζούμε σε ελλειμματικό πολιτικό ορίζοντα, μας θολώνουν ψευδαισθήσεις για κάτι που όλο λείπει, γυρεύουμε την ιδανική δημοκρατική κοινωνία, αλλά ο ορίζοντας της απομακρύνεται. Δύο δεκανίκια, τεχνολογία και διαχείριση, έχουν ευνουχίσει πραγματική και μεσσιανική πολιτική. Συνάμα, η *αγεφύρωτη ένταση μεταξύ ελευθερίας και ανευθυνότητας* (Plessner) διαμορφώνει σχιζοειδή δημοκρατική αντίληψη και εγείρονται επιφυλάξεις για το *δίδακτό* της δημοκρατικής παιδείας και την αντικειμενίκευση δημοκρατικής-παιδαγωγικής πρακτικής.

Ο Καστοριάδης μίλησε για «τρομερή εκπόρνευση» της λέξης *δημοκρατία* «... όπου η συμμετοχή των πολιτών είναι αδύνατη».³ Αλλού τονίζει: «Τα καθεστώτα που αυτοανακηρύσσονται δημοκρατικά είναι ολιγαρχικά».⁴ Αλλά και «παραδοσιακά» σημαίνουντα, όπως «λαϊκή κυριαρχία», ή «η ομορφιά είναι στον δρόμο» χρήζουν αποσαφηνίσεων. Το πρώτο, με όπλο την ενσάρκωση ενός δημοκρατικού ιδανικού, συχνάκις αυτοκτονεί. Το δεύτερο εκδικείται με όπλο την επαναστατικότητα. Αναπαριστούμε μέσα μας το *πραγματικό* με αφόρητα προσωπικό τρόπο, οπότεν *κάθε πουλί ονειρεύεται πως είναι αηδόνι* (Παλαμάς). Ότι κατανοούμε με τη γνώση των σημαινόντων περί δημοκρατίας είναι ελάχιστο, γιατί είναι μόνον αυτό που ξέρει καθένας.

Σχιζοειδείς δημοκρατικές συμπεριφορές: Εκλεκτορικά, καταλήψεις, βία στέλνουν τη δημοκρατία στο απόσπασμα. Πατινάξ σε παγοπίστα γίνεται, σε αμμουδιά αδύνατον, έστω και αν βαφτίσεις τα χαλίκια χιόνι. Άλλο προοδευτικός, άλλο ηδονοβλεψίας της εξουσίας και του χρήματος ή ωτοακουστής απωθήσεων. Επίκαιρο παράδειγμα ο μαζοχιστικός κομμουνιστικός καπιταλισμός της Κίνας. Σε ορεινά χωριά της διαβάζεις αναρτημένο το σύνθημα-απόθεση: «Μαζί να γίνουμε πλούσιοι». Αντί της κατάργησης της προσωπικής περιουσίας η γενίκευσή της, ο απόλυτος οικονομισμός.⁵ Επίσης, άλλο συμμετοχή και άλλο ομοιόμορφος συρφετός

³ Κ. ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗ. (1989). «ΤΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΚΡΑΤΟΥΣ ΣΗΜΕΡΑ». ΟΜΙΛΙΑ ΣΤΟ ΒΟΛΟ. ΣΤΟ: WWW.PARE-DOSENET-4489 (12.02.2014).

⁴ Κ. ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗ. (2014). Η ιδέα της επανάστασης. Ο θρυμματισμένος κόσμος. Αθήνα: Ψυλόν. Στο: www.solon.gr.TVXS0 (01.03.2014), σ. 106-139.

⁵ Κ. ΑΞΕΛΟΥ. (1978). Ορίζοντες του κόσμου. Αθήνα: Δωδώνη, σ. 94 κ.εξ.

και δουλεία στον αντιεξουσιαστή.⁶ Ουδείς εχέφρων θα αντικαθιστούσε την αυθεντία του Εγώ με εκείνη του *εμείς*, ή θα προτιμούσε τη *δικτατορία του man*.⁷ Καλύτερα ανασηκωμένος στις μύτες των ποδιών σου να θωρείς πίσω από το μάντρα της εξουσίας κάτι αμαγάριστο, παρά να σύρεσαι από την εξουσία εκείνου, που ο Καστοριάδης ονομάζει *ψευδο-«ανατρεπτικό» κομφορζιονισμό*.⁸ *Μάο, Mark, Man, M.K.O!* Φρικώδες!

Πώς ορίζεται η δημοκρατική παιδεία; Διολισθαίνουμε σε απαρέγκλιτο εναγκαλισμό με το τρέχον. Κάθε γνωστικό αντικείμενο προσφέρεται για δημοκρατική παιδεία. Στα ουσιώδη της ζωής εντάσσεσαι ασύνειδα. Αποτελεσματικός είναι ο *εμμέσως* άμεσος τρόπος. «Μεγάλη της επανάστασης σχολή» δεν υπάρχει και η συμμετοχικότητα δεν καταχωρείται σε αναλυτικό πρόγραμμα. Παιδεία ως *άσκηση της σωματικότητας, υπερβατική θέαση του κόσμου, αντιμαχία* στα πάθη σε βγάζει σε δημοκρατικό ξέφωτο. Ο συνεπής δημοκρατικός πολίτης συνηχείται προς τα υπερκείμενα, αντηχεί στα κοινά, *επιστρέφει* στον εαυτό του και ξανά πάλι. Αυτός είναι ο κύκλος της ανθρωπολογικής-δημοκρατικής παιδείας. Συνήθως λίγοι επιστρέφουν, σαλτάρουν *αργυρίου δ' υπόπλεοι* (Σιμωνίδης) σοσιαλιστές και δημοκράτες, τους τυφλώνει η λάμψη του χρήματος. Ο δημοκράτης επιστρέφει στη λάμψη υπερκειμένων, στα παπαδιαμάντια άστρα *άνω βυθού*, γεμίζει τις μπαταρίες με δημοκρατική συνείδηση και επανακάμπει στα κοινά με τέτοιον αέρα υπεροχής, που *αφήνει να τον νικήσουν*. Από πίστη, σαν τον *ηττημένο-νικητή* ερημίτη, που λέγει στον Καζαντζάκη ότι «ελπίζει» να τον νικήσει ο Θεός. Ή από γενναιοδωρία αθλητή που «παίζει» τον ηττημένο.⁹ Θυμηθείτε και «στημένες» συγκρούσεις μας με παιδιά! Η απόλυτη αντι-κλίμακα.

Στην πλήθουσα αγορά δημοκρατικών πολιτών συναντάς τερατάκια: Εκφορά λόγου επιθετική, άνθρωποι ανειρήνευτοι, ακοντίζουν μίσος, εγκεφαλικοί «λογιστές». Υλακτούν, δεν διαλέγονται. Ψύχωση κέρδους και ποταπή δημοφιλία αφανίζουν τα όρια συντηρητικού-προοδευτικού. Το πολιτικό συναίσθημα δεν επιστρέφει πάντα στο λόγο καθαρμένο από κομματικά παραισθησιογόνα. Όμως, λοιδορούμε τους πολιτικούς, αλλά τους ψηφίζουμε. Φταίνε όλοι, πάντα το κράτος, *εγώ ποτέ*. «Το μόνο που

⁶ Ο. ΕΛΥΤΗ (2011⁸). Εν λευκώ. Αθήνα: Ίκαρος, σ. 255.

⁷ D. MORAT (2008²). Von der Tat zur Gelassenheit. Konservatives Denken bei Martin Heidegger, Ernst Jünger und Friedrich Georg Jünger 1920-1960. Göttingen: Wallstein, σ. 110.

⁸ Κ. ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗ. (1981). Η φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας. Μτφ. Σ. Χαλικιάς, Γ. Σπαντιδάκη, Κ. Σπαντιδάκης. Αθήνα: Ράππας, σ. 437.

⁹ Ο. ΕΛΥΤΗ (2011⁸). Εν λευκώ. Ο.π., σ. 296.

γυρεύουμε από το κράτος είναι η κατοχύρωση των απολαύσεών μας».¹⁰ Ο Κονδύλης μίλησε για «εξαμβλωτική μαζική δημοκρατία, αποθέωση μεταμφίεσεων του ορμέφυτου της αυτοσυντήρησης κάτω από την προσωπίδα υψηλών ιδεών» και *μαζικών δημοκρατικών αντιλήψεων*.¹¹ Αυτό κι αν δεν είναι «νοησιαρχική αυτοπαρανόηση του ανθρώπου».¹²

Αυτονομία, παγκόσμια δημοκρατία, άμεση, αυτοκυβερνούμενες κοινότητες, δημιουργική δραστηριότητα, ανακλητή εξουσία, λόγος Καστοριάδη στιβαρός. Πρόκειται για κολακευτικές «ανεπίκαιρες» προσδοκίες; Παρήλθε ο «χρυσός αιώνας» του Διαφωτισμού, ή αστοί και επαναστάτες άλλαξαν ρου; Επίκαιρο δημοκρατικό υπερκείμενο θεωρώ να έπαιρναν μπροστά συνδικάτα, κόμματα, επαναστάτες και να τσάκιζαν την παραπαιδεία. Θέλω τρομοκρατώντας τα πάθη μου φωνάζοντάς τους «μπάτσοι, γουρούνια, δολοφόνοι», να κηρύξω εναντίον τους διαρκή αναρχία και ανυπακοή, να γράψω –αυτοθεσμιζόμενος– τη Βίβλο των ευθυνών μου και να την θέσω προς επικύρωση σε συνέλευση μελισσών. Να δω κάθε μοναχό να ξυρίσει τα γένια του και να προσφέρει γυμνό το πρόσωπό του στο φως της κοινωνικής δικαιοσύνης, να εξαναγκάσει έτσι τον Ρωμανό τον Μελωδό να αναφωνήσει: *περιεβάλλετο αιμίαν ως ιμάτιον*. Μπας και ο «ιδεαλιστής» Μαρξ, όταν μιλάει για «αρχιτέκτονα» και «μέλισσα», γλιστράει σε υπερκείμενα;¹³

Τέτοια υπερκείμενα αποκαθιστούν διαφάνεια στη δημοκρατία σε δεύτερη και τρίτη πραγματικότητα – *αληθινή τάξη* του κόσμου.¹⁴ Θυμηθείτε από το ταξίδι του Καζαντζάκη στην Ιαπωνία *πρώτο έξω κήπο, δεύτερο κήπο της καρδιάς και τρίτο κήπο που δεν έχει τίποτα*.¹⁵ Αλλά μη σταματάτε. Αρχίστε ένα αλφαβητάρι παιδαγωγικό. Γεμίστε τον τρίτο με πλουσιοπάροχες *διάρκειες σταθερές*, με κοσμοφόρους και *διήγητους*, ήτοι Προσωκρατικούς, άγιο Ισαάκ Σύρο, Σολωμό, Παπαδιαμάντη, Θεόφιλο, Καζαντζάκη, Σεφέρη, Θεοδωράκη. Γυρίστε στον δεύτερο κήπο, συναντήστε το γείτονά σας, μπέστε στην ψυχή του αλλοδαπού, ψάξτε τη φύ-

¹⁰ Κ. ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗ. (1989). «Τα προβλήματα του κράτους σήμερα». Ό.π.

¹¹ Α. ΚΑΪΣΗ. (2008). Ζωντανές μνήμες από την Heidelberg. Στο: Kondylis. wordpress.com. 2009/03.03.

¹² V. GERHARD. (2014). «Σκέψη και απόφαση. Δοκίμιο για τον Π. Κονδύλη». Μτφ. Κ. Κουτσουρέλη, www.mikkrosaporplous.gr. (03.02.2014). Δες και: Κ. Κουτσουρέλη. (2008). «Π. Κονδύλης (1943-1998). Δέκα χρόνια από το θάνατό του». Στο: Καθημερινή 20.08.2008.

¹³ Κ. ΑΞΕΛΟΥ. (1978). Ορίζοντες του κόσμου. Ό.π., σ. 68 κ.εξ.

¹⁴ Ο. ΕΛΥΤΗ. (2011⁸). Εν λευκώ. Ό.π., σ. 462.

¹⁵ Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ. (2014). Ταξιδεύοντας Ιαπωνία-Κίνα. Αθήνα, σ. 112.

ση. Καταλήξτε στον πρώτο ρωτώντας: *Ποιος είμαι, τι θέλω, τι μπορώ;* Αναγνωρίστε και εκφράστε τον εαυτό σας με πληρότητα σε *Κάτι* βαθύτερο, *εντός του ελαχίστου* (Ελύτης), του *Πλουσιότατου του Ελαχίστου*.¹⁶ Έχετε κάνει δυσδιάκριτα τα όρια των κήπων, τώρα ζηλεύει και ο Επίκουρος! Οι εγκεφαλικές μικρόνοιες υποχώρησαν έναντι του υπερκείμενου *εγκάρδιου νου*, του πιο σύντομου-υπερατλαντικού πλου από τον εγκέφαλο στην καρδιά, που εκ-θέτει κατεστημένες σημασίες. Μια δεκάρα σε κάνει πλούσιο, ενώ οι πολλές ποτέ, *το χρυσάφι αποδεικνύεται ευτελές και το χόμα χρυσός*.¹⁷ Έτοιμοι τώρα, ας μιλήσουμε για δημοκρατία και παιδεία. Έτσι οι δύο έννοιες αποκτούν την αυταξία τους, αφαιρείται κάθε ίχνος πολιτικής αστυνόμευσης, καθίστανται αισθητικά φαινόμενα. Διαγράφουν μια καταπληκτική τροχιά: αφομοιώνονται κατάσαρκα, στο μεδούλι μας (όπως ζειμπέκικο και χορευτής γίνονται ένα), περνάνε πρώτα «στο κορμί μας», στη βιολογική ενδοχώρα, συνεχίζουν στη «χώρα» του καθημερινού μικρόκοσμου, ύστερα στο αφιλοκερδές πολιτικό προσκήνιο και από εκεί στο όραμα, χωρίς την αχαλίνωτη αδιαλλαξία του παράφορου αστικού χρήματος και τον ασφυκτικό εναγκαλισμό της «προοδευτικής» ιδεολογίας. Εξακολουθείτε να ρωτάτε τι είναι *ύστερα-πρώτα;*

Βέβαια, η άμεση δημοκρατία, έστω και απραγματοποίητη, μας ανοίγει τα μάτια στην υπόθεση *των ελλειμμάτων*. Είναι πάντως *εμμέσως άμεση*, παραπεμπτική στην *έμμεση αμεσότητα* (*indirekte Direktheit*).¹⁸ Το φαντασιακό την καθιστά έμμεση. Οπότεν δεξιώνεσαι το ανοίκειο («δικαιώματα του μαύρου σπέρματος»¹⁹) *ως ανοίκειο* διασώζοντας την υπαρξιακή του υπεραξία. Υπερκείμενα σαν την *επιθυμία* του Lacan, τη *μισανθρωπία* του Plessner και την *ευθύγραμμο αρμονία* του Ελύτη εξιχνιάζουν το υπέδαφος της ύπαρξής μας και καταστρώνουν σπειροειδή δημοκρατική πορεία,²⁰ στρόβιλο θα την έλεγα. Μέχρι να καλοκαθίσει ο αστός ή να επαναστατήσει ο προλετάριος.²¹

¹⁶ Κ. ΜΑΥΡΙΔΗ. (2014). «Αντρέϊ Ταρκόφσκι, Όρσον Γουέλς. Το Πλουσιότατον του Ελαχίστου και η Πενία του Απείρου». www.antifono.com (12.02.2014).

¹⁷ Ο. ΕΛΥΤΗ. (2011⁸). Εν λευκώ. Ό.π., σ. 274 κ.εξ.,

¹⁸ Η. PLESSNER. (1981). Die Stufen des Organischen und der Mensch. Über Menschenverachtung. In: Gesammelte Schriften, Bd. IV. Frankfurt a.M.: Suhrkamp, σ. 383 κ.εξ. Η. Plessner. (2004). Κείμενα φιλοσοφικής ανθρωπολογίας. Μτφ. Ι.Ε. Θεοδωρόπουλου. Πρέβεζα, σ. 113 κ.εξ.

¹⁹ Ο. ΕΛΥΤΗ. (2009⁷). *Ανοιχτά χαρτιά*. Αθήνα: Ικαρος, σ. 32 κ.εξ. Δες και: Β. Δημόπουλου (2011). Φιλοσοφία της παιδείας. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη, σ. 106 κ.εξ.

²⁰ G. HAEUPTNER. (1970). Studien zur geschichtlichen Zeit. Tübingen. Δες και: Ι.Ε. Θεοδωρόπουλου. (1996²). Χρόνος και Εκπαίδευση. Ό.π., σ. 113.

²¹ Ο. ΕΛΥΤΗ. (2011⁸). Εν λευκώ. Ό.π., σ. 71.

Μιλάμε για δημοκρατία με λέξεις ορθολογικού μύθου, «βράζουν» πολύ και χάνουμε από τους ατμούς τον ορίζοντα.²² Η δημοκρατία είναι κρίσιμο άθλημα για να είναι θυμική. Θα μένει σε κρίση, εκκρεμής. Σε κάθε εποχή ακούγεται με εκπληκτική ευλογοφάνεια μια χονδροειδής εκτίμηση, έκφραση εκκεντρικού δημοκρατισμού, ότι *η εποχή μας είναι κρίσιμη όσο ποτέ*. Αλλά η ζωή πορεύεται με την καταστατική της αρχή: *κρίση και νέα αρχή*. Με αφετηρία τον Διαφωτισμό ποτέ δεν υπήρξε «η» δημοκρατία. Ο Καστοριάδης, εξάλλου, προβάλλει την αρχαιοελληνική μόνον ως τρόπο και έμπνευση.

Καστοριάδης, Habermas, Κονδύλης συγκομίζουν μέσα τους χιλιετίες λόγου και αναπλάθουν δημοκρατικές συνειδήσεις. Το πάθος του πρώτου να αναδείξει άμεση δημοκρατία και αυτονομία και του δεύτερου να αναδείξει «δημόσια σφαίρα», θεωρία της *έμφυτης επικοινωνιακής ορθολογικότητας* και διάκριση λειτουργικής και στρατηγικής/εργαλειακής κράτους και αγοράς, συμπυκνώνουν όσα διαδραματίστηκαν διαχρονικά στη ρωμαλέα πολιτική συνείδηση, καταγράφουν δημοκρατικό έλλειμμα. Ο Habermas παρακάμπτει το διονυσιασμό της επανάστασης και του μεσσιανισμού, κατακρίνει τον εξαγριωμένο χρηματιστηριακό καπιταλισμό, που τον σώζουν «οι εγγυήσεις των φορολογουμένων», τον αρχιλομπίστα των τραπεζών Άκερμαν, τα όπλα «μαζικής καταστροφής» λαϊκιστών και αγορών, διακρίνει εγωκεντρικό μείγμα αισθητικοποίησης και βελτιστοποίησης του οφέλους.²³ *Κριτική σκέψη, δράση, συμμετοχικότητα, διαλεκτική ικανότητα, κοινωνική ισότητα* είναι όροι δημοκρατικής νοοτροπίας και παιδείας, που συνεγείρουν τη δημοκρατική συνείδηση. Συστημική απάντηση, αποκατάσταση της πολιτικής ενάντια στις επιδιώξεις των χρηματαγορών μεταγράφουν ό,τι μέσα στους λαούς ζητάει να ακεραιωθεί ως δημοκρατικό αντιστάθμισμα στις αγορές. Δέστε και την ταινία *Προαύλιο* της Ρηνιώς Δραγασάκη για να λαμπικάρετε τα της κρίσης.

Εκβάλλουν όλα αυτά σε συγκεκριμένα πολιτικά εγχειρήματα; Είμαστε *verspätete Nation*,²⁴ κολλημένοι στην αντιπαλότητα-κληρονόμο του εμφυλίου, που ροκανίζει δημοκρατικές πρακτικές; Αλλά και σε διεθνές στερέωμα: απειρόμορφη ποικιλία οραμάτων, συσσωρευμένων σε διά-

²² Ο. ΕΛΥΤΗ (2009⁷). *Ανοιχτά χαρτιά*. Ο.π., σ. 18.

²³ J. HABERMAS. (2012). «Το κυνικό νόημα του ελληνικού δράματος. Λιγότερη δημοκρατία είναι καλύτερη για τις αγορές». Μτφ. Ε. Παπαδάκη. Στο: *Αυγή* 06.11.2012. Γ. Χάμπερμας, Π. Μπόφινγκερ, Γ. Νίντα-Ρίμελιν. (2012). «Το μανιφέστο». Μτφ. Κ. Μπαλή. Στο: *Αυγή* 19.08.2012.

²⁴ H. PLESSNER. (1974). *Die verspätete Nation*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp.

σπαρτα μανιφέστα, θρυμματισμένων από ιδεοληπτικές λαθροχειρίες, χωρίς συνεπαγωγή στα ουσιώδη. *Εκδημοκρατισμός των κοινοτικών θεσμών και ευρωπαϊκός δήμος* αναζητούν εθελοντές πολιτικούς. Επίσης, αδιέξοδο χάσκει μεταξύ *συμμετοχικής δημοκρατίας με όριο τον αυτοδιαχειριζόμενο Κομμουνισμό* (κατά Νέγκρι: «κατασκευή των κοινών») και *συγκρουσιακής δημοκρατίας* (Πιερ Ροζανβαλόν) διαμαρτυριών και αντιστάσεων.²⁵ «Χρόνος δεσμώτης» καταγράφει τι εξαντλήθηκε στην ιστορία και τι απομένει να πυροδοτήσει αλλαγές.²⁶ Όραμα του Habermas για «περισσότερη Ευρώπη» και οδυνηρή καθημερινότητα μοιάζουν ασύμβατα. Πώς διορθώνουμε σπατάλες, θεραπεύουμε κρατικές ανικανότητες, εξουδετερώνουμε αγορές, επιβάλλουμε παγκόσμια ρύθμιση της οικονομίας; Πρόκληση που θυμίζει «Μεγάλο Ανατολικό»: «... ζώνες εργασίας και παραδείσου, όπου διαδοχικά θα ανταλλάσσονται οι πληθυσμοί, χαρτονομίσματα που θα αλλοιώνεται το χρώμα τους σε τακτά διαστήματα, για να αποφεύγεται η αποταμίευσή τους ...».²⁷ Μένεις ενέος: «Ω, τι κόσμος μπαμπά!» Ξέρει ο Εμπειρικός, πρόκειται για τον «πατέρα» της ψυχανάλυσης! Στο μεταξύ «πέθανε» ο Husserl που δάνειζε «εποχές» αμεροληψίας. Κρύβουμε το πρόβλημα κάτω από το χαλί. Ρεαλιστική η ανάλυση του Habermas για μετα-δημοκρατικό δρόμο πέραν των Μέρκελ-Σαρκοζί, που θα «φέρει πίσω» τους νεοναζί.²⁸ Πού κρύβονται οι αντικαταστάτες; Ίσως οδεύει προς λύση το πρόβλημα, εκλέχτηκε ο γυναικός Ολάντ! Άγονος ενθουσιασμός ή οδύνη για το ανέφικτο; Λες ποτέ σε ετοιμοθάνατο «περαστικά σου»; Η δημοκρατική φρονιμάδα ταλανίζεται από ουτοπιστές και δημαγωγούς.

Στην Ευρώπη που λαιμοδορούμε διαθέτουμε δημοκρατία σε εκκρεμότητα αναζητώντας το καλύτερο. Κρίσεις όπως η Ευρώπη οδηγήθηκε «από την πατροκτονία στην μητροκτονία και εκείθεν στην αυτοκτονία του Υιού».²⁹ Επίσης κρίσεις, όπως *ο μωαμεθανός περπατάει αγέρωχα, ο Ευρωπαίος σκύβει το κεφάλι*³⁰ βρίθουν παλινωδιών. Θέλγουν μεσσιανισμός

²⁵ Ε. ΜΠΑΛΙΜΠΑΡ. (2012). «Ποια δημοκρατική Ευρώπη;». Μτφ. Χρ. Αυλάμη. Στο: www.enthemata.wordpress.com/balibar.

²⁶ J. HABERMAS. (2010). «Χρειαζόμαστε την Ευρώπη!». Μτφ. Ε. Παπαδάκη. Στο: Κυριακάτικη Αυγή 30.05.2010.

²⁷ Ο. ΕΛΥΤΗ. (2011⁸). Εν λευκό. Ό.π., σ. 156 κ.εξ.

²⁸ J. HABERMAS. (2014). «Ένταση μεταξύ δημοκρατίας και καπιταλισμού». Στο: Αυγή 04.02.2014.

²⁹ Ν. ΜΑΥΡΙΔΗΣ. (2014). «Η Εύθραυστη Αγιότητα της Νεωτερικής Επιθυμίας». Στο: www.antifono.gr. 06.02.2014.

³⁰ Ν. ΜΑΥΡΙΔΗΣ. (2014). ό.π.

και χιμαιρικός μύθος της επανάστασης, της έσχατης αλλαγής. Δεν είναι ουσιαστικότερο ότι η Γερμανία π.χ. δεν έχει παραπαιδεία και άθλιο υγειονομικό σύστημα; Η «φανταστική θέσμιση» είναι *opus magnus*, αλλά πώς περνάς στην ελληνική πολιτική πραγματικότητα; Μήπως η *διαστροφή* που ο Καστοριάδης καταλογίζει στον Πλάτωνα, σχολιάζοντας τον *Πολιτικό*, είναι και κραυγή απόγνωσης για μια εισέτι μη ακολουθημένη αντικλίμακα *εμμέσως* άμεσης δημοκρατίας σήμερα;

3. Ταξινομημένες ιδεολογίες-τηλόθι παιδείας

Σκαρφιστήκαμε το «συνταγματικό τόξο», εύρημα εύχο, αλλά με τη λογική λίγο ασύμβατο: τι υπάρχει στο υπόλοιπο μέρος του κύκλου; Μόνον οι νεοναζί; Έρμο τόξο! Σε ποιο τόξο ανήκουν οι δάσκαλοι; Τολμάνε να μιλήσουν για πειθαρχία; Αυτή είναι εκτός τόξου; Αναφωνείς στο αμφιθέατρο «κάτω ο φασισμός», συνεχίζεις όμως με άλλα «κάτω»; Γεμίσαμε από ψυχανεμισμένους νεοναζί, έκφραση εθνικιστικής υπεραναπλήρωσης, αλλά και από ωραιοπαθείς δημοκράτες και σοσιαλιστές. Στον Κ. Παλαμά αίφνης παραπέμπουν νεοναζί και «προοδευτικούς». Αλληθωρισμός αθεράπευτος, ίσως κάνουμε το «Αρχαίο πνεύμα αθάνατο» θούριο, πάρουμε μπροστά οι Ελληναράδες (τόρα μάλιστα που η Μαρινέλλα συνάντησε τη Βέμπο!) και αλλάξουμε Ευρώπη και κόσμο!

Η παιδεία δεν χρειάζεται θρησκευτικούς και κομματικούς «μουλάδες», αλλά ούτε και κατήγορους της υπερβατικότητας. Σε εποχή ανεξιθρησκείας είναι έλλειμμα δημοκρατικής παιδείας ο χλευασμός της πίστης, όσο και ο «αφορισμός» της απιστίας. Αλλά πώς «ο Θεός πέθανε», εάν δεν υπήρχε; Εάν πέθανε κάποιος, μάλλον είναι ο Δίας, ή θεοί-έκγονα διανόησης. Εάν διαβάζεις επιλεκτικά μόνον Αυγουστίνο και Θωμά, ό,τι δηλαδή «σε βολεύει», ήτοι μόνο και μόνο πηγές από τη Δύση, που κατά τα άλλα, λαιδορείς, και αγνοείς τις ασύλληπτα εκτενείς πατερικές πηγές, έχεις προαποφασίσει για θεό της φιλοσοφίας. Αλήθεια (πίστη) και κοινές αρχές (Feuerbach, Nietzsche, Καστοριάδης) απέχουν παρασάγγες. Γαυριούμε, χαρακτηρίζουμε πιστούς, που *ελπίζουν, φοβούνται, πιστεύουν*, συντηρητικούς, θύματα θρησκευοποίησης. Επιλέγεις προσευχή Καζαντζάκη (όχι κλαψούρισμα ζητιάνου, μήτε *ερωτικά* εξομολόγηση, μήτε *ταπεινό απολογισμό εμποράκου: σου' δωκα, δώσε μου*),³¹ ή Πάτερ ημών.

³¹ Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ. (2014). Ασκητική. Αθήνα, σ. 87.

Γιατί βιώνεται ως απειλή της προόδου ό,τι δεν εναρμονίζεται στην ιδεολογία μας; Ζούμε σε εποχή *ταξινομημένων ιδεολογιών*, περνάμε «...από τη μια πόρτα στην άλλη με ετικέτες, όπως από ένα στο άλλο ξενοδοχείο οι βαλίτσες σου προτού φτάσουνε στο σταθμό». ³² Δεν ξέρω πόσο πείθει η προσπάθεια του Καστοριάδη να απομυθεύσει την αρχαιοελληνική δουλεία, την «ανδροκρατούμενη» δημοκρατία και τον «αποκλεισμό» των ξένων. Ό,τι και να παραβλέψει, όμως, οποιοσδήποτε, τα πράγματα μιλούν από μόνα τους: *ψυχή, αθανασία και μεταφυσική* ήταν στην ημερήσια διάταξη. «Για πλάκα» είχε ναούς και ιερά η αρχαιότητα; Αποδομούμε την παράδοση, όπου και όταν μας βολεύει. Δεν είναι παράδοση η αθηναϊκή δημοκρατία;

Δεν μιλώ για έναν ακόμα θεσμό, την Εκκλησία ως θεσμισμένη διαχείριση, πνιγμένη συχνά σε θρησκοληψία και κατάντια, κακοφορμισμένο ετερόνομο ίδρυμα. Μιλώ για ευχαριστιακή σύναξη ως αθέσμιτη μορφή συλλογικότητας και ενδεχόμενο η οντολογική συνθήκη του ανθρώπου να βεβαιώνεται σε αθέσμιτες σχέσεις. Η Εκκλησία δεν είναι θεσμός, δεν αντλεί νόημα *εκ του μηδενός*, αλλά οφείλει να μην αμφισβητεί τη θέσμιση. Και μιας και μιλάω εδώ για Εκκλησία, «με βάζει ο διάολος» να κάνω λαθροχειρία, να αντικαταστήσω τη λέξη *ποίηση* στο παρακάτω απόσπασμα του Ελύτη με τις λέξεις *παιδεία* και *δημοκρατία*: «Ο άνθρωπος, για δημοκρατία και παιδεία, δεν είναι ο εθνικός ή ο χριστιανός, ο αιρετικός ή ο ορθόδοξος, ο κομμουνιστής ή ο φασίστας – για ν’ απαριθμήσω ελάχιστους απ’ αυτούς που αλληλοφαγωθήκανε (δίκαια ή άδικα, δεν έχει σημασία) δώθε από την Ανάγκη. Ο “κείθε” είναι: ...». ³³ Εγγαστρίμυθοι διανοούμενοι καταλογίζουν στον κόσμο μια μόνον όψη, την πολιτική και πολεμούν λυσσαλέα –κακόπιστοι ίσως όχι, σίγουρα ανυποψίαστοι– βυζαντινή μουσική και τέχνη, που, αν μη τι άλλο, εκφράζουν μιαν πρωτοπορειακή θέαση του κόσμου.

Στον Θεό, στα παιδιά, στον έρωτα, δείγματα αθέσμιτων κοινωνικά σχέσεων, επαληθευμένων εμπειρικά, μη αιτιώδους λειτουργίας και *αποχρώντος λόγου*, υπερκείμενων της δημοκρατίας, κατακυρώνεται *Κάτι* που φλέγεται υπεράνω δικαιωμάτων. Ναι, και στη σχέση με τον Θεό δεν μιλούμε για θεοδικία, θεό-αυθεντία, δεν υπάρχει ετεροκαθορισμένη σχέση, εξουσία από ένα εξωκοσμικό UFO, πανίσχυρο βιαστή του αδύναμου ανθρώπου, αλλά για δυνατότητα να πραγματώνεις όχι μόνο την αυτονομία σου, αλλά τη σύνολη ύπαρξή σου, στον αντιεξουσιασμό της σταυρικής

³² Ο. ΕΛΥΤΗ. (2009⁷). *Ανοιχτά χαρτιά*. Ό.π., σ. 21 κ.εξ.

³³ Ο. ΕΛΥΤΗ. (2009⁷). *Ανοιχτά χαρτιά*. Ό.π., σ. 173.

σχέσης. Ο Καστοριάδης μεταφράζει το στίχο του Αρχιλόχου *ψυχὴν δ' ἐξεσάωσα* σε «έσωσα τη ζωή». Οντως, ζωή υπέρ πάντων. Προκείμενο, τότε, και της αυτονομίας. Ποια είναι όμως η πρωτόνοια της ψυχής; Καχύποπτα προσπερνάμε κάθε υπερβατική αναφορά στην ψυχή κάνοντας ψυχανάλυση. Τι σόι είναι αυτό το Μηδέν της ψυχής, η οποία «γεννιέται» από τη διαδικασία εκκοινωνισμού; Είπαμε, *τηλόθι παιδείας*, όχι και καρδιάς. Καταργείς («άγνωστους») αγγέλους, με τι τους αντικαθιστάς;³⁴ Εάν η αγγλικής απόχρωσης απάντηση είναι *με τον διάολο που γνωρίζω*, εξαγιάξεις ναζιστικά γκροπούσκουλα. Ας κρατάμε μια χαραμάδα ανοιχτή στην αθέσμιτη σχέση, ας μην εκλαμβάνουμε την ευτυχία ως συλλογική υπόθεση και την παιδεία ως «εργαλείο» πολιτικής αλλαγής στα μέτρα της ιδεολογίας μας. Ίσως έτσι βγούμε από τον εικονοπλαστικό οίστρο μιας στεγνωμένης από υπερβατικότητα δημοκρατικής κοινωνίας, άφαντης ιστορικά. Τι απέγινε η αρχαία αυτοθεσμισμένη ελληνική δημοκρατία ή τόσες και τόσες ανιδιοτελείς επαναστάσεις;

4. Τρεις απόπειρες προβληματισμού περί υπερκειμένων

4.1. Πρώτη αυτόματη ικανοποίηση: Lacan

Κατά τον Lacan ικανοποίηση αναγκών και αγάπη γεννούν επιθυμία.³⁵ Οι ανάγκες ικανοποιούνται, η δίψα για αγάπη μένει ακόρεστη, επειδή η ουσία της επιθυμίας βρίσκεται στη διαρκή τάση αναβίωσης της εμπειρίας της πρώτης «αυτόματης» ικανοποίησης. Οι ψυχαναλυτές μιλούν για «τραγωδία» της επιθυμίας, αλλά και για μια μεγαλύτερη, την τραγωδία της «πραγματοποίησής της».³⁶ Η ικανοποίηση της επιθυμίας μεταφέρεται στην ψυχική πραγμάτωση. Το αντικείμενο της επιθυμίας κρύβεται μέσα στον άλλο και ιδού ο *Βαρόμβιος κόμβος*, διασταύρωση πραγματικού-

³⁴ Α. ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ. (2008). «Αυτονομία και Παιδαγωγική πράξη». Στο: Παιδαγωγικός Λόγος 2/2008, σ. 67 κ.εξ. Δες και: Α. Πανταζή. (2008). «Η έννοια της πόλεως στον Κορνήλιο Καστοριάδη». Στο: Παιδαγωγικός Λόγος 2/2008, σ. 99 κ.εξ. Επίσης δες: Ο. Ελύτη. (2011⁸). Εν λευκώ. Ό.π., σ. 131.

³⁵ Ε. ΚΥΒΕΛΟΥ. (2009). «Η έννοια της επιθυμίας στη λακανική θεωρία». Στο: Τετράδια της Ψυχοατρικής 105, Μάρτιος 2009, σσ. 54 κ.εξ. Στο: e-psychotherapia.blogspot.gr.2009/10.

³⁶ Α. ΒΑΣΙΛΙΑ. (2014). «Μύθος και φαντασία στην θεσμισμένη ψυχανάλυση». Στο: <http://www.ekivolos.gr>. (24.02.2014).

συμβολικού-φαντασιακού.³⁷ Τι από την αυτόματη πρώτη ικανοποίηση εμφυλοχωρεί στο πάθος για δημοκρατία;

Εξαντλούνται δημοκρατία και παιδεία στην ικανοποίηση αναγκών; Μάλλον συνάπτονται καιρία με τη δίψα της ακόρεστης αγάπης. Βέβαια, αυτός ο αφόρητος δογματισμός του *αιωνίως απόντος* δεν ιδιάζει σε παιδεία και δημοκρατία, αλλά υπόρρητα ίσως κυριαρχεί το *bivium*, επιθυμία ικανοποίησης αναγκών και αγάπης. Ένα υπερκείμενο που ανακαλείται π.χ. όταν τα παιδιά χαμογελούν ή ρίχνουν μολότωφ, ώρες αφιλοκερδούς ανταρσίας, προτού οι παρατάξεις τα κατασπαράξουν.³⁸ Μονόχνοτα αποφαινόμεστε λέγοντας «δεν έχουν δημοκρατική παιδεία» ή «θα φέρουν την άνοιξη».

Κάτι *υπερ-*κείμενο της τρέχουσας αντίληψης περί δημοκρατίας υπάρχει. Η δημοκρατία δεν έχει «αυθυπαρξία», δανείζεται σημασίες από την ιδεολογική, και κάθε άλλη, επιθυμία. Επιθυμία κάποτε νάρκισσου ανθρωπισμού, τόσο παραστατικά εκφρασμένου στον πίνακα «Αδάμ και Εύα» του Albrecht Dürer.³⁹ Μένει η δημοκρατία απώθηση της απώλειας της πρώτης αυτόματης ικανοποίησης στην πολιτική; Αναλαμβάνει η απώθηση, χωρίς παιδεία θανάτου και παθών, την διεκπεραίωση επανάστασης και πολιτικής; Ερμηνεύεται με οικονομικές κατηγορίες ο νεοναζισμός σε χώρες χωρίς οικονομική κρίση (Νορβηγία, Αυστρία) ή χωρίς έλλειμμα δημοκρατίας και παιδείας, όπου ο ομοφυλόφιλος υπουργός ταξιδεύει με τον σύντροφό του; Η γέννηση εδώ φαντάζει ισχυρότερη του θανάτου.⁴⁰ Η παιδεία ως ανθρωπολογική-ψυχαναλυτική προσέγγιση υπερκειμένων υπερβαίνει την τελευταία φράση του Tractatus «να αποσιωπούμε αυτό για το οποίο δεν μπορούμε να μιλήσουμε». Συστοιχείται στη λακανική θέση «οι λέξεις δεν αρκούν να ειπωθούν τα πάντα» (μοτίβο της Νέας Λακανικής Εταιρείας στο επικείμενο 12^ο συνέδριο) και «αφαιρεί το πέπλο» της, υποτιθέμενα, «γνωστής» λέξης *δημοκρατία*, ήτοι τις συσσωρευμένες σημασίες, που διευκολύνουν συγχύσεις και υποκινούν ολέθριες προσδοκίες.⁴¹

Όσο η δημοκρατία αναζητά *πατέρα* μεταξύ Βόρειας Κορέας και αγορών, θα φουντώνει η υπέρμετρη συγκατάθεση στην κρίση της. Συνήθως

³⁷ Ε. ΚΥΒΕΛΟΥ. (2009). «Η έννοια της επιθυμίας στη λακανική θεωρία». Ό.π.. Ο. Ελύτη (2009⁷). *Ανοιχτά χαρτιά*. Ό.π., σ. 32.

³⁸ Ο.ΕΛΥΤΗ. *Ανοιχτά χαρτιά*. Ό.π.

³⁹ Ε. ΚΥΒΕΛΟΥ (2009). «Η έννοια της επιθυμίας στη λακανική θεωρία». Ό.π.

⁴⁰ Ο. ΕΛΥΤΗ (2009⁷). *Ανοιχτά χαρτιά*. Ό.π., σ. 40.

⁴¹ Κ. ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗ. (1981). *Η φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας*. Ό.π.

ο πατέρας τρέφεται με «το αίμα» της πρώτης αζήτητης επιθυμίας. Παρεκτός και η παιδεία καταφάσκει εκτός τειχών της νομικής αυθεντίας, σε υπερκείμενα του συνταγματικού τόξου, εκθρονίζοντας τον πατέρα από τον τόπο του νόμου. Ωστόσο, φαντάζει ανεδαφική η λακανική αρχή «από την αιγίδα του νόμου, χωρίς νόμο». Δεν εγγυάται υπέρβαση αντιζηλίας και σφετερισμού των κεκτημένων του Άλλου. Ούτε η «απόλαυση», ως τέλος του *ονόματος-του-πατρός*, γίνεται από έναν νέο «πατερούλη» ή «πατεράκο», που παραμυθιάζει τις επιθυμίες μας.

Η παιδεία «αρχαιολογεί» το υπερκείμενο (ο Ζ. Α. Μίλερ το ονομάζει «προγενετικό»⁴²) αλλά αδυνατεί να εξιχνιάσει ασύνειδες προθέσεις και πόθους. Δεν αναζητά την απόλαυση στα επίμαχα κλάσματα ενός μη χρονικού δευτερολέπτου προ της «μεγάλης έκρηξης» της πρώτης επιθυμίας, καταφάσκει όμως στο «καθαρό» διαρκές, στην *επιθυμητότητα χωρίς επιθυμία*, μια πλήρωση, που ο π. Λουδοβίκος ονομάζει «σταυρική δεξίωση του Άλλου μέσα μου».⁴³ Προσωπικά την ονομάζω *αθέσμιτη κοινωνικά μετοχή*, ασύνειδο-αυτόματο τρόπο μετοχής στα ουσιώδη της ζωής. Θεωρώ την παιδεία διαδικασία μετάγγισης αυτού του τρόπου μετοχής και στην πολιτική. Προτύπωση της αθέσμιτης κοινωνικά μετοχής βρίσκω στην τριλογία *Θεός, παιδιά, έρωτας*. Έτσι απεμπλέκεται η παιδεία από την ψευδοαρμονία του «συμβολικού»-συντηρητικού.⁴⁴

Αθέσμιτη μετοχή σημαίνει απουσία *κανονικότητας στην επιθυμία*, συνεπώς και στη δημοκρατία. Υπάρχει ασύνειδη δημοκρατική επιθυμία, κάποτε διαστροφική, εξαιτίας και της πολιτικής ψύχωσης από τον Διαφωτισμό και εξής. Εκεί όπου οι Lacan και Καστοριάδης αποδομούν την ψευδοαρμονία του συμβολικού.⁴⁵ Εκεί η δημοκρατική παιδεία εντοπίζει τον δολιοφθορέα της. Εκτός σιωπής, έστω στα μισό-λογα της παρθενίας του Προοδευτικού. Στο έκ-τοπο της επιθυμίας, που παραπέμπει στην εξωκεντρικότητα του Plessner και στην χαϊντεγκεριανή ερμηνεία του *α-νοίκειου* του Σοφοκλή.⁴⁶ Εάν όμως κάθε θεσμός-«αστυνόμος» (τέκνο ετερονομίας) πρέπει να αποδομηθεί, μήπως, σε τελική ανάλυση, η αυτονο-

⁴² Ζ.Α. ΜΙΛΕΡ. (2009). «Ο Άλλος χωρίς τον Άλλον». Μτφ. Ν. Λινάρδου-Μπλανσέ. Αθήνα: Νέα Λακανική Εταιρεία. Στο: www.hellenicsociety-nls/default.aspx (19.05.2009).

⁴³ Δες: Ι.Ε. ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΥ. (2014). «Από το αμήχανο στο άκτιστο κάλλος. Σπουδή στο Γέροντα Ιωσήφ τον Ησυχαστή». Στο: Παιδαγωγικός Λόγος (προς δημοσίευση).

⁴⁴ Ζ.Α. ΜΙΛΕΡ. (2009). «Ο Άλλος χωρίς τον Άλλον». Ο.π.

⁴⁵ Ν. ΟΛΒΑΡ. (2014). «Αυτό που δεν μπορεί να ειπωθεί». Στο: «Ελληνική Εταιρεία της Λακανικής Σχολής». Στο: hellenicsociety-nls.gr. (04.02.2014).

⁴⁶ Σοφοκλέους, Αντιγόνη, στ. 354.

μία είναι εκδοχή υπερκείμενης αθέσμιτης μετοχής;⁴⁷ Θεσμισμένη στην Τριτοβάθμια Εκπαίδευση δεν εξελίχθηκε σε αναβαθμίδα δημοκρατίας. Θα εκλέγουμε πρύτανη με κλήρωση, ή θα εκχωρείται συνεχώς η συνείδησή μας;

Δεν αρκούν συμμετοχικότητα και *θεσμίζουσα ατομική αυτονομία*. Ποιος εγγυάται την αθωότητα του ατομικού; Στο έκτοπο *ας ψάξουμε* τη μετωνυμία του *υπό-έλλειψη-Είναι* σε αυτό που ο Lacan ορίζει ως επιθυμία. Εάν στον Heidegger ο απολωλός τις «ξεμοναχιάζεται» από τη δημοσιότητα και γίνεται ο εαυτός του μόνον έναντι του θανάτου, στη λακανική επιθυμία, αν μη τι άλλο, τον βρίσκεις έναντι της γέννησης. Εκεί ιχνηλατείς αθέσμιτη δημοκρατία «χωρίς ουσία», α-κατοίκητη. Εξοντώνει η χύδην αναφορά σε τόπους-κατοικίες: «η Ρηγίλλης», «η Κουμουνδούρου», «ο Περισσός», η «Χαριλάου Τρικούπη». Εκεί κατοικεί κάποιος «πατέρας», πατερούλης ή πατεράκος, αλλά ονειροπολείς «το σπίτι στο λιβάδι», όπου συναντάς τουλάχιστον αξιογάπητα βοοειδή. Η φράση *τι το κύριον είναι της πόλεως*⁴⁸ μένει καημός και κραυγή απόγνωσης, όσο πηγή του νόμου είναι ο εαυτός μας. Παραλλαγή «του νόμου του εργάτη», ή της ατομικής μας «θρησκείας» («όπου *Εγώ είμαι!*»). Να πάψουμε κατανάλωση και τηλεθέαση, εμπρός, πολιτική εγρήγορση (Καστοριάδης), αλλά τι γίνεται με τα *Όσκαρ και τα ναρκωτικά* – τραγικό παράδειγμα πρόσφατο εξ Αμερικής. Τι γίνεται με φιλάθλους ποδοσφαιρικών ομάδων της ίδιας πόλης που αλληλοσκοτώνονται; Λείπουν δημοκρατική παιδεία και θετικό πολιτικό πρότυπο; Όχι! Υπάρχει έλλειμμα αθέσμιτου τρόπου μετοχής. Αυτό επιτρέπει τη λεηλασία του ανθρώπου από την πρώτη αζήτητη, και κάθε παρεπόμενη, ικανοποίηση και οδηγεί σε μοιραία πραγμάτωση της δημοκρατίας, οπότε η ίδια γίνεται μέρος της κρίσης της.

4.2. Μισανθρωπία: H. Plessner

Πολιτεύεται ο άνθρωπος, επειδή είναι φύσει πολιτικό ον. Δεν θα ήταν δυνατόν χωρίς το υπερκείμενο της εξωκεντρικότητα.⁴⁹ Από αυτή εκπηγάει το *δεινόν*, το ενορμητικό δυναμικό, το αμφιλεγόμενο, που απασχολεί Καστοριάδη και Heidegger και επανέρχεται στον νόμο «της ουτοπικής

⁴⁷ Δες και: Κ.Σ. ΚΑΤΣΙΜΑΝΗ. (2012). «Από το πάθος για τα κοινά στο πρόταγμα της αυτονομίας». Στο: www.ekivolos.gr.11/2012.

⁴⁸ Γ. ΟΚΟΝΟΜΟΥ. (2014). «Καστοριάδης και δημοκρατία». Στο: www.philosophica.gr (03.02.2014).

⁴⁹ H. PLESSNER. (1981). *Die Stufen des Organischen und der Mensch*. Ό.π., σ. 360 κ.εξ.

στάσης» του Plessner.⁵⁰ Από το δεινόν εκπορεύεται το *έλλειμμα*: «Αν δοθεί εξουσία σ' έναν άνθρωπο, είναι δύσκολο να μην την καταχραστεί». ⁵¹ Από αυτό εκπορεύονται πολιτική αξιολύπη και καταχθόνια μισανθρωπία – ή «φούρνοι». Ο άνθρωπος τους κατασκευάζει, αλλά μπαίνει ο ίδιος μέσα. Μπήκαμε όλοι στον φούρνο του Άουσβιτς με τον πρώτο Εβραίο. Η ναζιστική μισανθρωπία, έκφραση κοινωνικού κυνισμού, δεν στρέφεται μόνο κατά αλλοδαπών. Είναι καθολική ανθρώπινη εκτροπή, «διπλό τέχνασμα» της ανθρώπινης φύσης.⁵² Την τροφοδοτούν *αφαίρεση, γενίκευση, ανικανοποίητο, δυσαρέσκεια, πικρίες* κ.α. Πληρώνει καθένας το τίμημα της προόδου του συνόλου, εξουθενώνεται και «φτιάχνει» εχθρούς: «Qu' est-ce que l' enfer? Les autres» (J.P. Sartre).⁵³

Η μισανθρωπία θέτει το πρόβλημα της παιδείας και της πολιτικής ως *διαχείρισης του Άλλου, αλλά και του εαυτού μας ως Άλλου* σε υπερκείμενο ορίζοντα. Το ολοκαύτωμα ανέδειξε την άρρηκτη σχέση διεστραμμένης αντίληψης περί ανθρώπου και κτηνώδους αντιμετώπισής του. Η μηχανορράφος μισανθρωπία μεταποιείται σε ιδεολογία, δεν στοχοποιεί κάποιον, αλλά το *Ανθρώπινο*. Είναι *ασυγκάλυπτη* και *συγκαλυμμένη*. Η πρώτη είναι αναπληρωματική αντίδραση του ανθρώπου στις όποιες *αρνήσεις* βιώνει, θεωρεί μάλιστα το μίσος εύλογη αντίδραση. Η *συγκαλυμμένη* προέρχεται από την *αστοχία* των επιθυμιών να πραγματοποιηθούν, να πιάσουν το κατορθωτό.

Η *αγεφύρωτη ένταση μεταξύ ελευθερίας και αδυναμίας* δεν ελέγχεται. Εξελίσσεται, αναθερμαίνοντας αυτοϊκανοποίηση, σε χόλωση κατά πάντων, όχι ενός. Ο Swift λέγει ότι η σάτιρα κατά πάντων, δεν εκλαμβάνεται από τον καθέναν ως βρισιά. Η μεταφορά του μίσους στη σφαίρα της αφαίρεσης και της γενίκευσης εξελίσσεται σε *τέχνη*. Εκφράζεται *θεωρητικά* με συζητήσεις ή κείμενα και βάζει στο στόχαστρο ομάδες μικρού βαθμού αποδοχής, όπως είναι ομοφυλόφιλοι, αλλόθρησκοι («Εβραίοι»), εκπρόσωποι του κράτους («μπάτσοι»), εκπρόσωποι της Εκκλησίας («παπάδες») ή της οικονομίας («επιχειρηματίες»).

Ο Swift μισούσε τα πάντα, αλλά αγαπούσε καθέναν: «... μισώ τη συντεχνία των νομικών, αλλά αγαπώ τον Χ και Ψ συνήγορο ... Προ πάντων, όμως, μισώ και περιφρονώ το ζώο που λέγεται άνθρωπος, παρόλο

⁵⁰ H. PLESSNER. (1981). Die Stufen des Organischen und der Mensch. Ό.π., σ. 419 κ.εξ.

⁵¹ Α. ΒΑΣΙΛΙΑ. (2014). «Μύθος και φαντασία στην θεσμισμένη ψυχανάλυση». Ό.π.

⁵² H. PLESSNER. (1983). Über Menschenverachtung. Στο: Gesammelte Schriften, Bd. VIII, Frankfurt a.M.: Suhrkamp, σ. 105-116.

⁵³ H. PLESSNER. Ό.π., σ. 116.

που αγαπώ με όλη την καρδιά μου τον Πέτρο ...».⁵⁴ Το διττό πρόσωπο της μισανθρωπίας: μισώ τον *εκπρόσωπο* κάποιου «επικατάρατου γένους», συνυπάρχω στην καθημερινή ζωή εγκάρδια. Μισώ τους Αμερικάνους, αγαπώ τον Πιτ! Τρέμεις και μόνο να σκεφθείς τις Λυγκιάδες, αλλά ορισμένοι ψευδοδημοκράτες, αν μπορούσαν, ίσως δεν θα έριχναν τη Μέρκελ σε φούρνο του Νταχάου, αλλά θα συγκατάνευαν για τους «Γερμανούς». *Εφύμνιο* σκοταδιστικό στο έπος της μνησικακίας. Ιδέες που βρίθουν από ιδεολογικές ρυτίδες. Μισάνθρωποι δημοκράτες κάνουν τα παιδιά των Εξαρχείων να φαντάζουν απέναντί τους γενναιόδωροι πολίτες. Στην υπερκείμενη αφιλοκερδή, αθέσμιτη φιλανθρωπία κρύβεται ευγενές κοίτασμα της ύπαρξης. Χτυπιέται μέσα μας, ώσπου βρίσκει τρόπο έκφρασης, γίνεται *κοινωνία*, πριν το προλάβουν πάτρονες και το μετατρέψουν σε θεσμισμένο ολοκληρωτισμό.

Μαζοποίηση, διαχείριση, γραφειοκρατία, επιστημονικοποίηση της ζωής και α-πιστία υποδαυλίζουν μισανθρωπία. Ιδιαίτερα η επιστημονικοποίηση, η *μεγάλη της αφαίρεσης σχολή*, παράγει «καταστροφικά όπλα» και υπονομεύει την ιδιαιτερότητα του ανθρώπου και κλονίζει την αυτοεκτίμηση: «Τι είναι το Γενικό; Η μοναδική περίπτωση. Τι είναι το Ιδιαίτερο; Εκατομμύρια περιπτώσεις». «Μη μαθαίνεις τον εαυτό σου»,⁵⁵ λέγει ολλανδικό απόφθεγμα, μήπως αποκαρδιωθείς διαπιστώνοντας ότι ζωώδεις καταβολές καθορίζουν τη συμπεριφορά σου. Παιδεία δημοκρατική είναι να αποδεχθείς τη σκοτεινή πλευρά σου, αλλά να μην υποταχθείς σε αυτήν.⁵⁶

4.3. *Εύγραμμος αρμονία: Ποιητική Πολιτεία Ελύτη*

«Ανεπίκαιροι» οι ποιητές (Hölderlin) σε εποχή θορυβώδους οικονομισμού; Η ποίηση βοηθάει στην *απορρόφηση της ύλης από το φως*, δημιουργεί «εικόνα» χωρίς όγκο και βάρος, όπως τα Φαγιούμ και οι Νωπογραφίες (Δούρα, Ευρώπης)⁵⁷ *ιλαρώνει το θηρίο μέσα μας, ευγενίζει*.⁵⁸

Συνεχίζω από εκεί που άφησα τη λακανική επιθυμία. Γράφει ο Ελύτης: «Δε μιλώ για την ικανότητα να συνθέτει κανένας στίχους αλλά ... να

⁵⁴ Η. PLESSNER. Ό.π., σ. 109 κ.εξ.

⁵⁵ Η. PLESSNER. Ό.π., σ. 113 κ.εξ.

⁵⁶ Α. ΒΑΣΙΛΙΑ. (2014). «Μύθος και φαντασία στην θεσμισμένη ψυχανάλυση». Ό.π.

⁵⁷ Ο. ΕΛΥΤΗ. (2011⁸). Εν Λευκώ. Ό.π., σ. 311.

⁵⁸ Κ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗ. (2014), «Ποίηση ως Ζωή προσφέρει η Ελλάδα στην Ευρώπη», www.antifono.gr. (05.02.2014).

ανασυνθέτει τον κόσμο ..., έτσι που οι πόθοι του όσο περισσότερο καταφέρνουν να πραγματοποιούνται τόσο και πιο πολύ θα συντελούν στο να υλοποιηθεί ένα Αγαθό αποδεκτό από το σύνολο των ανθρώπων ... η έννοια ενός τέτοιου είδους Αγαθού δεν μπορεί να είναι ... παρά ένα ιδανικό σημείο, πλασμένο από χρώμα και νερό, μια “Νήσος των μακάρων”, ... ολιγαρκής και απαιτητική συνάμα, όσο κι ο Παρθενώνας, ... με το ασβεστοχρισμένο τοιχάκι μιας εκκλησίας πάνω από την πιο θαμπωτή θάλασσα.»⁵⁹ Ολιγαρκής και συνάμα απαιτητική! Θα πρόσθετα, όσο η κασέλα του Θεόφιλου. Και παρακάτω: «Μίλησα για μια καθαρότητα που το μεταφυσικό της νόημα είναι υπερτοποθετημένο επάνω στον ηθικό και αυτό ... επάνω στο αισθητικό, τέτοιο ... που μας έχει παραδοθεί σαν απλή ... κίνηση των χεριών, οικεία στους έλληνες απανέκαθεν, είτε αυτοί λέγονται Φειδίες και Ικτίνοι είτε Ανθέμιοι και Ισίδωροι, είτε ανώνυμοι θαλασσινοί και μάστοροι των χρόνων της σκλαβιάς ... πιάνει από την αίσθηση και φτάνει ως την ιδέα ... από την εμπιστοσύνη στον υλικό κόσμο έως την εμπιστοσύνη στο “θείο”».⁶⁰

Καταπάνω στη δημοκρατία με παρακαμπτήριο την ποίηση. Βρίσκεις «αναλυτικό πρόγραμμα» σπουδών, γενικό σκοπό (το αποδεκτό από το σύνολο των ανθρώπων Αγαθό, φως Φυσικό, Άκτιστο), ειδικό σκοπό (καθαρότητα με νόημα υπερτοποθετημένο, αισθητική, ηθική), διδακτική μεθοδολογία (η εξαίρεση, και, εν ανάγκη, «όπου δεν ακούγεται αηδόνι, ακούγεται κοκτέιλ Μολότωφ»⁶¹ και προσόντα εκπαιδευτικού (χιμαιρικός και ονειροπόλος, όχι μόνο υπομνηματογράφος). Αυτός ο γενικός σκοπός –κοινά αποδεκτό Αγαθό– στον Καστοριάδη λέγεται «προδιαγεγραμμένη αρμονία».⁶² Ο δε Ελύτης την ονομάζει «ευθύγραμμη». Αυτός προλαμβάνει αυθαιρέσιες «αυτοθεσμιζόμενης» ηθικής, εκπροσωπεί τους πόθους όλων. Εάν όμως προδιαγεγραμμένη, γιατί όχι αθέσμιτη; *Παιδεία Ελύτη*, λοιπόν, τέχνη ασκημένη τόσο που να ισοφαρίζει σε σημασία, τη φαντασιακή θέσμιση –μια θαυμάσια θεωρία– με την ασημαντότατη εμπειρία, την αποτυπωμένη στο ασβεστωμένο εκκλησάκι.⁶³

5. *Facit*

⁵⁹ Ο. ΕΛΥΤΗ. (2009⁷). *Ανοιχτά χαρτιά*. Ό.π., σ. 36.

⁶⁰ Ο. ΕΛΥΤΗ. (2009⁷). *Ανοιχτά χαρτιά*. Ό.π., σ. 37 κ.εξ.

⁶¹ Ο. ΕΛΥΤΗ. (2009⁷). *Ανοιχτά χαρτιά*. Ό.π., σ. 35.

⁶² Κ. ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗ (1981). *Η φαντασιακή Θέσμιση της Κοινωνίας*. Ό.π., σ. 437.

⁶³ Ο. ΕΛΥΤΗ. (2009⁷). *Ανοιχτά χαρτιά*. Ό.π., σ. 141.

Επιθυμία, μισανθρωπία, εύγραμμος αρμονία φαντάζουν «ανεπίκαιρα», ασύμβατα στη στατιστική-παιδαγωγική σαγήνη. Μας δικαιώνει όμως ο Καζαντζάκης εκκινώντας από το άλλο άκρο του πλατωνικού σπηλαίου: «... Να ρυθμίσουμε εντός μας το Χάος, να λαγαρίσουμε την άβυσσο, να κατεργαστούμε μέσα στα κορμιά μας όσο πότερο σκοτάδι μπορούμε, να το κάμουμε φως».⁶⁴ Υπερκείμενα ανθρωπολογικά-απολιτικά κάνουν θραύση, ωραίζουν μια πανανθρώπινη δημοκρατία: «Είμαστε ένα. Από το τυφλό σκουλήκι στο βυθό του ωκεανού ως την απέραντη παλαίστρα του Γαλαξία, ένας μονάχα αγωνίζεται και κιντνεύει, ο εαυτός μας. Και στο μικρό, το χωματένιο στήθος μας, ένας μονάχα αγωνίζεται και κιντνεύει, το Σύμπαντο».⁶⁵ Πέραν, λοιπόν, κάθε θέσμισης. Ρουσσώ, Πεσταλότσι, Μοντεσσόρι, Έρβαρτε, Ντιούϊ, Μακαρένκο όσοι «πιστοί» προσέλθετε, φωνάζει ο Καζαντζάκης. Επισφραγίζει ο π. Πορφύριος: «ίνα ώσιν έν».

Το παρόν κείμενο αποσυναρμολογεί τον εαυτό του, αλλά ακολούθησα –θύμα του εργαλειακού μου φαντασιακού– τη λακανική συμβουλή: *μοναδική ηθική πράξη είναι να μην πράττεις έτσι, ώστε να υποχωρείς από την επιθυμία σου*.⁶⁶ Η επιθυμία να αναμετρηθώ με παιδεία και δημοκρατία παραπέμπει στη νιτσεϊκή *ανθρώπινη πολύ ανθρώπινη α-νοησία*: «Για να συμβάλουμε στο θρίαμβο μιας ιδέας, συχνότατα αρκεί να εργαστούμε για την ενδόμυχη σύμπραξή της με την βλακεία, ώσπου το τεράστιο βάρος αυτής να υπερισχύσει συμπαρασύροντας την πρώτη στην νικηφόρα πορεία της».⁶⁷ Βλακεία, αλλά ίσως αξίζει να αναζητάμε μια δεύτερη-πρώτη τάξη ζωής, παιδείας και δημοκρατίας σε υπερκείμενη της ανάγκης «χώρα».

Βιβλιογραφία

⁶⁴ Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ. (2014). Ασκητική. Ό.π., σ. 86.

⁶⁵ Ν. ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ. (2014). Ασκητική. Ό.π., σ. 85.

⁶⁶ Μ. ΔΕΤΗ. (2000). Εισαγωγή στην ψυχανάλυση του Λακάν. Μτφ. Ν. Ποταμιάνου. Αθήνα: Καστανιώτης. Στο: www.alitheia.gr. (01.09.2000).

⁶⁷ Μ. ΔΕΤΗ. (2000). Εισαγωγή στην ψυχανάλυση του Λακάν. Ό.π.

- DETH M. (2000). *Εισαγωγή στην ψυχανάλυση του Λακάν*. Μτφ. Ν. Ποταμιάνου. Αθήνα: Καστανιώτης (www.alitheia.gr.01.09. 2000)
- GERHARD V. (2014). «Σκέψη και απόφαση. Δοκίμιο για τον Π. Κονδύλη». Μτφ. Κ. Κουτσουρέλη www.mikkrosaporplous.gr. (03.02.2014)
- HABERMAS J. (2010). «Χρειαζόμαστε την Ευρώπη!». Μτφ. Ε. Παπαδάκη, *Κυριακάτικη Αυγή* 30.05.2010
- HABERMAS J. (2012). «Το κυνικό νόημα του ελληνικού δράματος. Λιγότερη δημοκρατία είναι καλύτερη για τις αγορές». Μτφ. Ε. Παπαδάκη. Στο: *Αυγή* 06.11.2012.
- HABERMAS J. (2014). «Ένταση μεταξύ δημοκρατίας και καπιταλισμού». Στο: *Αυγή* 04.02.2014
- HAUPTNER G. (1970). *Studien zur geschichtlichen Zeit*. Tübingen
- KOSELLECK R. (1984³). *Vergangene Zukunft. Zur Semantik geschichtlicher Zeit*. Frankfurt a.M.
- MORAT D. (20082). *Von der Tat zur Gelassenheit. Konservatives Denken bei Martin Heidegger, Ernst Jünger und Friedrich Georg Jünger 1920-1960*. Göttingen: Wallstein
- PLESSNER H. (1974). *Die verspätete Nation*. Frankfurt a.M.: Suhrkamp
- PLESSNER H. (1981). *Die Stufen des Organischen und der Mensch. Über Menschenverachtung*. In: *Gesammelte Schriften*, Bd. IV. Frankfurt a.M.: Suhrkamp
- PLESSNER H. (1983). *Über Menschenverachtung*. In: *Gesammelte Schriften*, Bd. VIII, Frankfurt a.M.: Suhrkamp
- PLESSNER H. (2004). *Κείμενα φιλοσοφικής ανθρωπολογίας*. Μτφ. Ι.Ε. Θεοδωρόπουλου. Πρέβεζα
- THEODOROPOULOS I.E. (1988). *Geschichtsunterricht und Vergeschichtlichung in philosophisch-anthropologischer Sicht*. Wurmlingen (Diss)
- ΑΞΕΛΟΥ Κ. (1978). *Ορίζοντες του κόσμου*. Μτφ. Μ. Λάζου. Αθήνα: Δωδώνη
- ΒΑΣΙΛΙΑ Α. (2014). «Μύθος και φαντασία στην θεσμισμένη ψυχανάλυση» (<http://www.ekivolos.gr>., 24.02.2014)
- ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΥ Β. (2011). *Φιλοσοφία της παιδείας*. Θεσσαλονίκη: Κυριακίδη
- ΕΛΥΤΗΣ Ο. (20097). *Ανοιχτά χαρτιά*. Αθήνα: Ίκαρος
- ΕΛΥΤΗΣ Ο. (20118). *Εν λευκώ*. Αθήνα: Ίκαρος

- ΘΕΟΔΩΡΙΔΗ Α. (2008). «Αυτονομία και Παιδαγωγική πράξη». Στο: *Παιδαγωγικός Λόγος* 2/2008
- ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ Ι.Ε. (19962). *Χρόνος και Εκπαίδευση*. Αθήνα: Αναστασάκης
- ΘΕΟΔΩΡΟΠΟΥΛΟΣ Ι.Ε. (2014). «Από το αμήχανο στο άκτιστο κάλλος. Σπουδή στο Γέροντα Ιωσήφ τον Ησυχαστή». *Παιδαγωγικός Λόγος* (προς δημοσίευση)
- ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Ν. (2014). *Ασκητική*. Αθήνα: Έθνος
- ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ Ν. (2014). *Ταξιδεύοντας Ιαπωνία – Κίνα*. Αθήνα: Έθνος
- ΚΑΪΣΗ Α. (2008). «Ζωντανές μνήμες από την Heidelberg». Στο: *Kondylisword.presse.com.2009/03.03*.
- ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ Κ. (1981). *Η φανταστική Θέσμιση της Κοινωνίας*. Μτφ. Σ. Χαλικιάς, Γ. Σπαντιδάκη, Κ. Σπαντιδάκης. Αθήνα: ΡΑΠΠΑΣ
- ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ Κ. (1989). «Τα προβλήματα του κράτους σήμερα». Ομιλία στο Βόλο. Στο: *www.pare-dosenet-4489*, 12.02.2014.
- ΚΑΣΤΟΡΙΑΔΗΣ Κ. (2014). *Η ιδέα της επανάστασης. Ο θρυμματισμένος κόσμος*. Αθήνα: Υψίλον (*www.solon.gr.TVXS0*)
- ΚΑΤΣΙΜΑΝΗ Κ.Σ. (2012). «Από το πάθος για τα κοινά στο πρόταγμα της αυτονομίας» (*www.ekivolos.gr*, 11/2012)
- ΚΟΥΤΣΟΥΡΕΛΗ Κ. (2008). «Π. Κονδύλης (1943-1998). Δέκα χρόνια από το θάνατό του». Στο: *Καθημερινή* 20.08.2008.
- ΚΥΒΕΛΟΥ Ε. (2009). «Η έννοια της επιθυμίας στη λακανική θεωρία». *Τετράδια της Ψυχοιατρικής* 105, Μάρτιος 2009 (*e-psychotherapia.blogspot.gr.2009/10*)
- ΜΑΥΡΙΔΗ Κ. (2014). «Αντρέϊ Ταρκόφσκι, Όρσον Γουέλς. Το Πλουσιότατον του Ελαχίστου και η Πενία του Απείρου». (*www.antifono.gr* 12.02.2014)
- ΜΑΥΡΙΔΗΣ Ν. (2014). «Η Εύθραυστη Αγιότητα της Νεωτερικής Επιθυμίας». Στο: *www.antifono.gr.06.02.2014*
- ΜΙΛΕΡ Ζ.Α. (2009). «Ο Άλλος χωρίς τον Άλλον. Μτφ. Ν. Λινάρδου-Μπλανσέ». Αθήνα: Νέα Λακανική Εταιρεία (*www.hellenicsociety-nls/default.aspx* 19.05.2009)
- ΜΠΑΛΙΜΠΑΡ Ε. (2012). «Ποια δημοκρατική Ευρώπη;» Μτφ. Χρ. Αυλάμη. Στο: *www.enthemata.wordpress.com/balibar*
- ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ Κ. (2014). «Καστοριάδης και δημοκρατία» (*www.philosophica.gr* 03.02.2014)
- ΟΛΒΑΡ Ν. (2014). «Αυτό που δεν μπορεί να ειπωθεί». Στο: *Ελληνική Εταιρεία της Λακανικής Σχολής* (*hellenicsociety-nls.gr.04.02/2014*)

- ΠΑΝΤΑΖΗ Α. (2008). «Η έννοια της πόλεως στον Κορνήλιο Καστοριάδη». Στο: *Παιδαγωγικός Λόγος* 2/2008
- ΧΑΜΠΕΡΜΑΣ Γ., Π. ΜΠΟΦΙΝΓΚΕΡ, Γ. ΝΙΝΤΑ-ΡΙΜΕΛΙΝ (2012). «Το μανιφέστο». Μτφ. Κ. Μπαλή. Στο: *Αυγή* 19.08.2012.
- ΧΑΡΑΛΑΜΠΙΔΗ Κ. (2014). «Ποίηση ως Ζωή προσφέρει η Ελλάδα στην Ευρώπη» (www.antifono.gr.05.02)

Zusammenfassung

Der Artikel geht a) von Castoriadis' Meinung aus, dass die Autonomie eine höhere Stellung einnimmt als die Demokratie, und b) von der Unvereinbarkeit des Begriffs der *Demokratie*, eine Unvereinbarkeit, die, besonders in unserem Land, eine Störung des demokratischen Bewusstseins impliziert und die Ausübung demokratischer Erziehung schwierig macht. Das lässt sich vielleicht der Tatsache zuschreiben, dass wir eher selten Hypertexte-Begriffe demokratischen Bewusstseins interpretieren. Ihre Auslegung hilft uns zu verstehen, weshalb die Grenzen des gesunden demokratischen Bewusstseins und des politischen Betrugs so schwer zu bestimmen sind. In diesem Sinn untersucht der Artikel die anthropologische-pädagogische Bedeutung der Hypertexte außerhalb der Institutionalisierung. Vielleicht erleichtert das einen deutlicheren Zugang zur realistischen europäischen und globalen demokratischen Kultur. In dieser Hinsicht helfen die tiefgründigen Analysen von Castoriadis und Habermas. Zugleich stoßen sie in der politischen Praxis auf ungeahnte Schwierigkeiten, die sie utopisch erscheinen lassen. Als Forschungsfeld für Hypertexte werden beispielhaft das ungewollte, unbewusste erste *Begehren* unter dem Lacan'schen psychoanalytischen Gesichtspunkt vorgeschlagen, sowie die Misanthropie unter dem philosophischen-anthropologischen Gesichtspunkt (Plessner), deren Ausdruck das zynische nazistische Verhalten und die „geradlinige Harmonie“ von Elytis (als „schaffend“) sind, dem das *Schaffen* des gemeinsamen Guts vorangestellt wird, was sich unauflöslich mit der politischen Erziehung verbinden lässt. Die zentrale Idee des Artikels kann in der anhaltenden Suche nach Hypertexten zusammengefasst werden (beispielhaft sei die Trilogie *Gott-Kinder-Eros* genannt), d.h. nach einer „zweiten-ersten“ Lebensordnung, die die Rolle der *sozial nicht-institutionalisierten Teilnahme* entscheidend macht.

Ο Ιωάννης Ε. Θεοδωρόπουλος (1949) είναι διδάκτωρ του Πανεπιστημίου Tübingen. Υπηρέτησε ως Σύμβουλος Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Εξωτερικού, ως Επίκουρος και Αναπληρωτής Καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Κρήτης, και ως Καθηγητής στην Α-ΣΠΑΙΤΕ Πατρών. Το γνωστικό του αντικείμενο είναι η «Φιλοσοφική Παιδαγωγική». Είναι ιδρυτής και διευθυντής του περιοδικού «Παιδαγωγικός Λόγος». Έχει συγγράψει πολλά βιβλία και επιστημονικά άρθρα στην ελληνική και γερμανική γλώσσα.

sergoula2@yahoo.gr